

УДК 323.1(477)

С. Пазізн,

магістр з міжнародної економіки

ГЛОБАЛІЗАЦІЯ ТА ВІДРОДЖЕННЯ ЕТНОКУЛЬТУРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ГРЕКІВ УКРАЇНИ

Стаття присвячена дослідженню проблематики етнокультурної ідентичності греків України. Аналізується поняття ідентичності у сучасному глобалізованому світі, окреслюються основні віхи історичного шляху грецької діаспори на терені сучасної України. Автор щиро радіє успіхам грецького земляцтва в незалежній українській державі та намагається визначити перспективні шляхи розвитку його організацій.

Ключові слова: етнокультурна ідентичність, грецька діаспора, культура, традиції, глобалізація.

Пазизин С. Глобализация и возрождение этнокультурной идентичности греков Украины

Статья посвящена исследованию проблематики этнокультурной идентичности греков Украины. Анализируется понятие идентичности в современном глобализированом мире, определяются основные вехи исторического пути греческой диаспоры на территории современной Украины. Автор искренне радуется успехам греческого землячества в независимом украинском государстве и пытается обозначить перспективные пути развития его организаций.

Ключевые слова: этнокультурная идентичность, греческая диаспора, культура, традиции, глобализация.

Pazizin S. Globalization and revival of the ethnic and cultural identity of Greeks in Ukraine

The article deals with researching the problems of ethnic identity of Greeks living in Ukraine. The concept of identity in the present-day globalized world is analyzed. The main stages of historical development of the Greek community in Ukraine have been determined. The author analyzes the developments within the Greek community and tries to outline the future prospects of Greek organizations in Ukraine.

Key words: ethno-cultural identity, Greek diaspora, culture, traditions, globalization.

Протягом останніх десятиліть серед учених усього світу спостерігається зростаючий інтерес до проблематики ідентичності. Причому якщо раніше вона цікавила насамперед психологів та філософів, то сьогодні до неї однаковою мірою звертаються як соціологи, так і політологи. Така зацікавленість представників соціально-політичних наук цією проблемою пояснюється здебільшого тим, що практично одночасно в різних країнах, що відрізняються поміж собою не тільки культурою, але й політичним устроєм, простежується криза національної ідентичності.

В науковій літературі можна зустріти різні визначення поняття ідентичності, однак, з погляду автора і в контексті цієї статті, під ним слід розуміти психологічне уявлення людини про власне Я, яке характеризується суб'єктивним відчуттям власної індивідуальної цілісності. Ідентичність також передбачає типологізацію людиною самої себе за тими або іншими типологічними категоріями, такими, як: соціальний статус, стать, вік, етнічна група, культура та інші.

Як у назві, так і в подальшому тексті статті буде використовуватися термін етнокультурна ідентичність, адже, на думку автора, ці дві ідентичності взаємопов'язані — у кожного етносу є власні культурні традиції.

В умовах глобалізації і під впливом таких її характерних проявів як «розмивання» державних кордонів, розповсюдження комунікаційних технологій, інтернету, супутникового телебачення, удосконалення транспорту (що призводить до значного спрощення пересування в просторі й постійної інтенсифікації міграційних процесів), люди були змушені знову визначати власну ідентичність, звужувати або, навпаки, розширювати її межі.

На думку класика світової соціології М. Кастельса, сьогодні у світі, «що пронизаний глобальними потоками багатства, влади та образів, пошук ідентичності стає фундаментальним джерелом соціальних значень» [1, С. 27].

У багатьох країнах світу національна (державна) ідентичність була змушена поступитися місцем ідентичностям локальним, етнічним або релігійним через те, що люди прагнуть об'єднуватися з тими, з ким вони схожі й поділяють децю спільне — расову належність, релігію, традиції, етнічне походження або історію.

В США подібна «фрагментація ідентичності» проявилася у підйомі мультикультуралізму, в чіткій стратифікації расової, етнічної та гендерної свідомості. В інших країнах, зокрема на території колишнього СРСР, ця фрагментація проявилася у крайній формі субнаціональних рухів за політичне визнання, автономію та незалежність, які, на жаль, часто призводять до збройних конфліктів.

У західних країнах суперечності державних та етнокультурних ідентичностей у межах єдиної держави поки ще не набули особливо гострих конфліктних форм завдяки відомому запасу міцності інститутів нації-держави. Значно гостріше ці проблеми відчуваються в тих куточках світу, де процеси державотворення ще не завершені. Проголошення незалежності Косово від Сербії в лютому 2008 р. може стати, якщо вже не стало, точкою біфуркації — точкою неповернення для конфліктів на територіях, де існують субнаціональні рухи за повну незалежність.

Прецедент Косово, коли етнічний албанський анклав на історичній території Сербії при підтримці насамперед США та їх західноєвропейських партнерів, за винятком Іспанії і Греції, де також існують подібні загрози, отримав незалежність, уже знайшов «адекватну» відповідь з боку Росії, яка про неї постійно заявляла у випадку проголошення незалежності краю. Йдеться про військову підтримку в грузино-осетинському й грузино-абхазькому конфліктах Південної Осетії та Абхазії, а згодом і визнання незалежності цих кавказьких республік. Чи не на черзі Нагорний Карабах в Азербайджані, а також Молдова з її Придністровською республікою?

Однак подібне «звуження ідентичності» супроводжується її одночасним розширенням — представники однієї нації все частіше взаємодіють з представниками інших культур та цивілізацій, що абсолютно не схожі з їх власною. Якщо раніше найбільш активні члени суспільства робили кар'єри та заробляли гроші всередині власної країни, то сьогодні завдяки сучасному транспорту найбільш активні та «пасіонарні» люди переїжджають із однієї країни в іншу, наслідком чого стає майже повна втрата «локалізації ідентичності». Такі люди можуть бути бінаціональними (подвійне громадянство) або мультинаціональними, себто є космополітами.

Сучасна трудова міграція значно прискорила та інтенсифікувала процес змішування представників різних народів, рас та культур. Мешканці Південно-Східної Азії та Латинської Америки в пошуках кращої долі їдуть до США, у той час як турки, албанці, вихідці з Близького Сходу, північної Африки та колишнього СРСР їдуть до Західної Європи.

«Завдяки сучасному транспорту і засобам комунікації ці іммігранти, незважаючи на переміщення у просторі, залишаються в парадигмі рідної культури. Тому їх ідентичність було б правильніше визначати не як іммігрантську, але як ідентичність діаспор, — транснаціональних, трансдержавних культурних груп» [2, С. 38]. Представники діаспор змішуються з іншими народами, але в той же час тримаються окремо від інших. Так, наприклад, вже важко уявити Нью-Йорк або Лондон без відомих на весь світ чайна-таунів — міст компактного проживання етнічних китайців, де

соціальний устрій і традиції залишаються незмінними незалежно від місцезнаходження.

Однак у цій статті автор пропонує розглянути випадок, який не зовсім вписується в загальнорозповсюджене явище етнічних анклавів, що споконвіку існують у багатьох країнах по всьому світу.

Відмінність полягає в тому, що, по-перше, грецька діаспора, про яку йтиметься в цій статті, сформувалася не протягом останніх десятиліть, коли пересування у просторі вже не було проблемою, але за декілька століть до початку сучасного етапу глобалізації. По-друге, завдяки таким її проявам, як транспарентність кордонів, регіоналізація, сучасний транспорт та засоби комунікації, сьогодні відбувається нечуваний процес відродження етно-культурної ідентичності греків України, які, за винятком грецьких поселень, в яких вони із самого початку мешкали компактно, поступово асимілювалися під впливом насильницької русифікації часів існування СРСР.

Слід нагадати, що греки є одним із найдавніших етносів, що мешкають на території сучасних українських земель. Уперше греки почали з'являтися у Північному Причорномор'ї у VIII-VI ст. до н.е., де вони займалися торгівлею, засновували міста-колонії. Перше з них було засновано вихідцями із м. Мілет (Мала Азія) на острові Березань у другій половині VII ст. до н.е. Пізніше виникли Ольвія на Бузі, Тіра на Дністрі, Феодосія, Пантикапей, Німфей, Херсонес у Криму. Найбільш значні колонії згодом перетворилися на грецько-варварські міста-держави.

У VI ст. до н.е. виникло Боспорське царство. За винятком Херсонеса та Пантикапея, усі причорноморські колонії були знищені у IV ст. під натиском гунів. Грецькі поліси мали великий культурний та економічний вплив на місцеве населення.

Наступний етап у взаємовідносинах двох народів відноситься вже до часів виникнення у IX ст. Київської Русі, яка підтримувала тісні взаємини із Візантійською імперією. Пік у цих взаємовідносинах досягається після Хрещення Русі у 988 р. У Києві та інших містах творили художники, архітектори, вчені, церковні діячі. Візантійські майстри брали участь у побудові та прикрашенні таких святинь, як Собор Святої Софії та Михайлівський Золотоверхий монастир у Києві.

Падіння Візантійської імперії викликало масштабну еміграцію православного населення з її території. При цьому значна частина греків переселилася на українські землі, і цей процес тривав протягом майже всього періоду панування Османської імперії на Балканах.

Під час російського панування на українських землях відбувалося збільшення грецьких громад. Наприкінці XVIII ст. у Криму оселилися

греки, які під час російсько-турецької війни 1768–1774 рр. скомпрометували себе в очах османської влади проросійськими настроями.

В 1778 р. за наказом російської імператриці Катерини II, в якому зазначалася і причина переселення греків — «заради позбавлення Вас від ярма та лиха, що загрожує» [3, С. 17] — 18 тис. греків залишили Кримське ханство, щоб оселитися на той час у ще не заселених Приазовських землях на окраїнах Російської імперії. У 1780 р. греками було засновано м. Маріуполь та 20 сіл. При цьому села були засновані за громадським і мовним принципами: 10 еліномовних сіл, мешканці яких розмовляли на румейському (елінському) діалекті, а також 10 татаромовних, мешканці яких розмовляли на урумському діалекті.

Російська імператриця в якості стимулу для переселення греків, окрім земель, запропонувала також ще інші привілеї, а саме — звільнення від військового обов'язку, зменшення податків та дозвіл будувати та засновувати школи й церкви.

Пізніше в Маріуполі був заснований грецький суд, а також існувало грецьке місцеве самоврядування, яке виконувало адміністративні, правові та охоронні функції по підтриманню порядку в місті.

Однак уже 30 вересня 1858 р. російський імператор Олександр II видав указ «Про заснування в м. Маріуполі громади, окремої від грецької», надавши можливість селитися у Маріупольському повіті особам негрецької національності [4, С. 40]. Таким чином, привілеї, даровані грекам Катериною II, були скасовані.

До першої третини ХХ ст. у греків Приазов'я не було власної писемної мови. І тільки у 1926 р. після реформування фонетичного правопису грецької мови розпочалося поступове формування двох напрямків літературної мови — греко-елінської і греко-урумської. У вересні того ж року діти з грецьких сіл та м. Маріуполя вперше відкрили грецькі букварі й почали вивчати рідну мову.

Фатальним днем для греків усього СРСР та Приазов'я зокрема стало 11 грудня 1937 року, коли текст директиви НКВС № 50215 надійшов до всіх республіканських, крайових та обласних управлінь НКВС. Це була директива про початок «грецької операції» — складової частини «великої чистки». Лише за перший тиждень по всій країні було заарештовано 5175 греків [5, С. 61]. По регіонах дані виглядають таким чином: Україна — 2862, Росія — 1887, Грузія — 353, Армения — 37, Азербайджан — 36. При цьому в Україні з 2862 заарештованих 2347 мешкали на території Приазов'я [5, С. 61]. Перш за все репресії торкнулися грецької інтелігенції: викладачів Маріупольського грецького педагогічного технікуму, письменників,

журналістів, артистів та вчителів. Були закриті грецькі школи, газети, театр, що працював у місті.

Гоніння та репресії мали місце також і під час Другої світової війни, коли багато греків були звинувачені у зраді Батьківщині й співробітництві з ворогом.

Тотальний етнічний терор часів правління Сталіна залишив глибокий слід у свідомості наступних поколінь, що підросли у середовищі ворожого ставлення до своєї національності.

І навіть після закінчення епохи Сталіна представники грецької національності, так само, як і інших національних меншин, відчували різноманітні соціальні утиски через власне етнічне походження.

Говорячи про відродження етнокультурної ідентичності греків України, слід зазначити, що цей процес розпочинався в особливо важкий і значущий період часу для всієї країни та її мешканців незалежно від національності — за декілька років до остаточного розпаду Радянського Союзу. Взятий тодішнім лідером СРСР М. Горбачовим новий курс на демократизацію як усередині держави, так і на міжнародній арені призвів до зростання серед населення етнічної самосвідомості, обумовив рух народів до самоорганізації та етнічної самоідентифікації, визначення власного місця і ролі в державі, створення національних спілок і об'єднань.

Унаслідок цього по всій країні відбувається відродження національних культур, бурхливе зростання самосвідомості й прагнення до вивчення рідної мови.

За бажанням та ініціативою патріотів-ентузіастів і при підтримці громадськості в Донецькій області (Маріупольське і Донецьке товариства греків були першими), а також в інших регіонах країни, починаючи з кінця 1980-х рр., почали працювати грецькі товариства, що поставили перед собою за головну мету відродження мови, культури, традицій і звичаїв греків України.

Одним із перших таких ентузіастів, з ім'ям якого пов'язані перші кроки на шляху відродження елінізму в Україні, був перший керівник Ради греків України, професор, доктор філософських наук, автор численних наукових монографій та статей І. О. Ялі. Саме завдяки його зусиллям 1 жовтня 1990 р. від Ради міністрів СРСР, державного Комітету з друку було отримано свідоцтво про реєстрацію періодичного видання в м. Москва. Газета «Логос» стала першою в новітній історії газетою греків України, головним редактором якої він і став.

4 жовтня 1992 р. у Міністерстві юстиції України отримано свідоцтво про реєстрацію громадянського об'єднання «Рада греків України». Вже в 1995 р. воно реорганізується у Федерацію грецьких товариств України

(ФГТУ), яка з того часу виражає інтереси і захищає права грецької діаспори, а її беззмінним керівником стає О. І. Проценко-Пічаджі.

Головною метою ФГТУ є збереження і розвиток грецького етносу з його самобутньою мовою, культурою і традиціями, консолідація всіх греків усередині країни, зміцнення дружби і співробітництва з історичною батьківщиною і греками зарубіжжя, активна участь у розвитку світового еллінізму.

Сьогодні ФГТУ консолідує 95 грецьких товариств, що діють на території 18 областей України, і об'єднує у своїх лавах одну третину грецької діаспори в Україні, а Маріуполь став не лише історичним, але й фактичним центром українського еллінізму.

Пріоритетним напрямком у діяльності ФГТУ є розвиток грецької освіти. Для греків України з'явилася можливість вивчати новогрецьку мову — мову спілкування греків усього світу.

Завдяки розробленій Федерацією комплексній програмі по розвитку національної (грецької) освіти в Україні, на сьогодні більш ніж 6000 людей у 98 навчальних закладах вивчають новогрецьку мову, історію, культуру Греції та греків України [6, С. 78]. Також велика увага приділяється підготовці педагогічних кадрів, для яких ФГТУ разом із Маріупольським державним гуманітарним університетом щорічно проводять у Маріуполі Всеукраїнські семінари за участю викладачів із Греції.

Традиційно у квітні ФГТУ разом із МАГУ проводить всеукраїнські олімпіади школярів із новогрецької мови, історії Греції та греків України, в яких беруть участь більш ніж 700 дітей із багатьох міст і селищ України.

Щорічно грецька сторона організовує літній відпочинок для дітей в оздоровчих центрах Греції, що має велике значення для підвищення престижу й удосконалення новогрецької мови, а також сприяє вихованню у молоді національної самосвідомості.

Ще одне досягнення Федерації — грецький культурний центр, створений методом народної будови. Однак предметом найбільшої гордості керівництва ФГТУ є медична програма, найвищим втіленням якої став Грецький діагностичний медичний центр. Починаючи з вересня 2003 р., він прийняв більш ніж 40 тис. пацієнтів.

Особливо важливе місце в процесі підтримки традицій та звичаїв для будь-якого народу є святкування національних свят і проведення різноманітних культурних фестивалів. Щорічно у вересні проходить Всеукраїнський фестиваль грецької культури «Мега Юрти», а у листопаді — Всеукраїнський фестиваль виконавців грецької пісні.

Справжньою кузницею кадрів викладачів новогрецької мови для всієї України є Маріупольський державний гуманітарний університет (МАГУ).

Одним із головних завдань університету є вивчення студентами мови, культури та історії Греції, розвиток співробітництва із закордонними країнами і насамперед із Грецькою республікою та республікою Кіпр. Так, наприклад, МДГУ — єдиний в Україні та Європі ВНЗ, окрім Греції та Кіпру, де приблизно 700 студентів упродовж 5 років вивчають мову, культуру та історію Греції як основну і другу спеціальність [7, С. 61]. При цьому етнічних греків серед них не так уже й багато, що також важливо. Також тут створений єдиний на пострадянському просторі факультет грецької філології.

При цьому слід зазначити, що вже протягом чотирнадцяти років, завдяки допомозі Міністерства національної освіти та релігії Грецької республіки, в університеті на постійній основі працюють викладачі із Греції, а професори із провідних університетів цієї країни регулярно проводять практичні заняття та семінари з молодими викладачами МДГУ.

Не менш важливим для вивчення мови і формування національної самосвідомості є й те, що більш ніж 100 студентів і викладачів щорічно проходять стажування у провідних університетах Греції та Кіпру.

В 2006 році на території МДГУ відкривається почесне консульство Республіки Кіпр, почесним консулом якої стає ректор університету К. В. Балабанов.

На базі університету щорічно проходять міжнародні наукові форуми. Новим значним кроком у розвитку україно-грецьких відносин стала міжнародна науково-практична конференція «Розвиток еллінізму в Україні XVIII-XXI ст.», що відбулася у травні 2007 р., участь у якій взяло більш ніж 200 чоловік, серед яких були ректори і професори провідних університетів, народні депутати, посланці, політики, журналісти, мери міст України, Греції, Кіпру, Італії, Росії, Австралії, Німеччини та інших країн.

Також важливу роль для розвитку україно-грецьких відносин та духовного відродження греків України мав офіційний візит в Україну і Маріуполь Президента Греції К. Стефанопулоса у грудні 1997 року. Під час візиту президент більшу частину часу провів в університеті, де зустрічався із викладачами і студентами, з керівництвом області й міста, а також з активістами грецьких національно-культурних товариств. Це був перший візит президента іноземної держави в Донецьку область і перше відвідування вищого навчального закладу в Донецькій області головою іноземної держави.

Цього ж року ім'я ректора МДГУ К. В. Балабанова американський журнал «Time» назвав серед дев'яти видатних представників грецької діаспори по всьому світу, котрі отримали загальне визнання завдяки своїй діяльності у галузі освіти, культури та економіки. А вже в середині 2008 р.

Маріуполь із неофіційним візитом відвідав теперішній президент Грецької республіки — Карлос Папуляс. Насичена програма перебування грецької делегації в Маріуполі включала відвідання МДГУ, краєзнавчого музею, школи, а також музею культури і побуту греків Приазов'я у селищі Сартана.

В гуманітарному університеті поважний гість разом із ректором К. В. Балабановим у святковій обстановці перерізали червону стрічку, відкривши при університеті Інститут україно-грецької дружби і дослідження еллінізму, що не має аналогів ані в Україні, ані в країнах західної Європи. Ще до офіційного відкриття інститут вже приступив до реалізації науково-дослідницької програми, замовником якої виступив Генеральний секретаріат із питань греків зарубіжжя МЗС Греції. Проект націлений на дослідження історії, культури, побуту грецької діаспори в Приазов'ї.

Такий інтерес керівництва Греції пояснюється тим, що підтримка грецької діаспори, яка налічує більш ніж 4 млн чоловік по всьому світу є пріоритетом державної політики незалежно від того, яка партія перебуває при владі. Тим більше, що грецька діаспора в Україні — одна з найчисельніших у світі й налічує приблизно 90 тис., 75% з яких мешкають на території Приазов'я.

Завдяки розпочатій після падіння «залізної завіси» активній репатріації греків із території колишнього СРСР, а також уже згаданих на початку трудовій міграції, багато греків, що мешкали на території України, вирішили повернутися на батьківщину своїх пращурів. А тому, беручи до уваги той факт, що їх кількість і відповідно частка у загальному населенні Греції за минулі два десятиліття значно збільшилися, вони сьогодні є важливою електоральною групою, уподобання якої на виборах значною мірою залежать від того, як той чи інший політик ставиться до країни, із якої вони приїхали і де мешкають їхні родичі.

Таким чином, підбиваючи підсумки розгляду процесу відродження етнокультурної ідентичності греків України, варто зазначити, що завдяки створенню історично умовам і можливостям, а також намаганням найбільш енергійних і талановитих особистостей, роль яких за доби глобалізації знов виходить на перший план, відбувається зближення і розвиток відносин не тільки певної етнічної групи зі своєю історичною батьківщиною, але й двох народів у цілому — в даному випадку українського і грецького.

Одним із головних завдань цієї статті було (на конкретному прикладі) продемонструвати, як у ХХІ столітті міжнародні відносини поступово починають відповідати власній назві і перетворюються у відносини поміж народами, а не виключно між урядами держав. Зрештою, народ — це різні групи й об'єднання — етнічні, релігійні, гендерні, професійні та інші. Саме

відносини між цими групами, завдяки сучасному транспорту і засобам комунікації, що набувають дедалі більш мережевої структури і характеру, із часом визначатимуть реальне становище держав і людини у світі.

Сучасні міжнародні відносини також створюють умови, що сприяють дедалі глибшому розумінню сутності людини. Дати відповідь на питання, ким і чим є людина, стане можливим лише тоді, коли з'явиться реальне Людство. Інакше кажучи, коли його частини, що представлені народами, які мешкають окремо, зіллються у єдине ціле. При цьому відбуватиметься формування «людини міжнародної» [8], себто людини, що виходить у своїй уяві, ціннісних і життєвих орієнтирах, ідентичностях, практичній діяльності за межі однієї держави.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Кастельс М.* Информационная эпоха: экономика, общество и культура : пер. с англ. – М. : ГУ ВШЭ, 2000. – 608 с.
2. *Хантингтон С.* Кто мы?: Вызовы американской национальной идентичности : пер. с англ. – М. : АСТ : Транзиткнига, 2004.
3. *История Донецкого края в документах и материалах.* – Донецк, 1995.
4. *Пономарьова І. С.* Аналіз особливостей мовної ситуації при вивченні етнічної історії греків-румеїв Приазов'я // Етнічна історія народів Європи. К. : УНІСЕРВ, 2004. – С. 39–46.
5. *Джуха І. Г.* Греческая операция: История репрессий против греков СССР. – СПб., 2006.
6. *Проценко-Пичаджи А. И.* Особенности развития греческого образования в Украине: достижения, проблемы и перспективы // Развитие эллинизма в Украине в XVIII–XXI ст. : Збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції (21–23 травня 2007) / за заг. ред. К. Балабанова. – Маріуполь, 2007. – С. 76–82.
7. *Балабанов К. В.* Роль Маріупольського державного гуманітарного університету в духовному відродженні греків України // Развитие эллинизма в Украине в XVIII–XXI ст. : Збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції (21–23 травня 2007) / за заг. ред. К. Балабанова. – Маріуполь, 2007. – С. 60–68.
8. *Баталов Э. Я.* Антропология международных отношений // Международные процессы. – 2005. – Т. 3. – № 2. – Май–август. – <http://www.Intertrends.ru/seven/001.htm>.